

УДК 81.373

СЕМАНТИЧНА ГРУПА “СПРИЙНЯТТЯ ШВИДКОСТІ РУХУ” В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Нікітченко О.В.

Метою даної статті стало дослідження фразеологічної семантичної групи “Сприйняття швидкого руху”.

Вступ до проблеми. Як свідчить проведений зіставний аналіз, семантична група на позначення швидкості руху налічує 140 ФО української мови та 109 англійських відповідників.

У свою чергу компонентний аналіз показує, що у складі ФО присутні іменники нога, голова, п'яти, вітера, крила, дух, вода, хід, дієслова go, break, burn, do, get, hurt, make, run, step, start, take, walk, leg, jump, тобто склад ФО української семантичної групи розгортається навколо іменників – частин тіла, абстрактних понять, у той час як англійські ФО мають у своїй основі дієслова на позначення руху:

бистрий на ногу. Легкий, бистрий на ногу, дуже веселий, він [жених] був на два роки молодший від Тетяни [3, с.23]; братися в ноги. [Чирва:] Улучив!.. Тепер тікати!(Озирається і берегся в ноги) [3, с.58]; як (мов, ніби і т.ін.) біда на голову. Вона [дівчина] була безмежно вдячна своїм землякам, адже, коли б не з'явився, як біда на голову, цей пропаший чорт-поміщик, її ніхто б не виказав ворогам [3, с.29]; як вітер. Москалів повний шинк, а серед їх як вітер літає Марина, танцює-витанцює [3, с.132]; як (ніби і т.ін.) вода зміла (змила). Жупана мов вода зміла: згинув кудись і пропав без вісті [3, с.141]. Go /run/ work like the clappers. Be careful, they go like the clappers along this bit of road [4, p.62]; burn rubber. We'll have to burn up the road [5, p.90]; do a moonlight (flit). What are you doing up at this time of the night? Surely you're not thinking of doing a moonlight? [4, p.235] тощо.

Структурно-граматична будова зіставлених груп відрізняється строкатістю: в українській семантичній групі 45 ФО зі 140 мають у своєму складі порівняльні сполучники як, мов, ніби, наче; натомість лише в 10 англійських ФО наявний компонент like, що відповідає українському сполучникові як: як (мов, ніби і т.ін.) на крилах; як (мов, ніби і т.ін.) мильно банька; як (мов, ніби і т.ін.) із (з-під) землі вирости (уродитися, виринути) / виростати (виринати); як (мов, ніби і т.ін.) вихор; як вітер; як ногу вломити. Деякі ФО мають підсимвольну частину аж: аж п'яти вломити.

Англійські компаранти у своїй більшості мають післяйменники (46 ФО із 109), як-от: cut out, duck out, burn up, bob up, catch up, get away, light out, pick up, run around, skip out, slow up. У деяких ФО прийменник стоїть у препозиції: on the double, on the fly, on the lam, on the run.

Українські ФО можуть складатися з дієслова (дієприслівника), що керує іменником-додатком: висолопивши (виваливши) язик (язика); давай / дай Боже (Бог) ноги [а чорт колеса]; давати / дати (врізати) драла (драпака, дьору і т.ін.). Така структурна схема наявна і в англійських ФО: beat a (hasty) retreat; break cover; burn rubber; drag one's ass; do a moonlight (flit) і т.ін.

Деякі українські відповідники мають іменник-додаток в орудному відмінку, яким керує дієслово. За своєю структурою вони подібні до конструкції з порівняльними сполучниками, оскільки спостерігаються фразеологічні варіанти: війнути (майнути); гнати гоном; як лопатою класти; котитися ковбасою (ковбаскою); лети ковбасою; летіти / полетіти вітром (як вітер); летіти / полетіти стрілою (як стрілою).

ФО української семантичної групи демонструють наявність видової опозиції дієслів, наприклад: трусити / перетрусити штаньми (штанами); ходити / заходити ходором (ходуном); рвати / рвонутися кігті. Видова опозиція дієслів наявна тільки у структурних схемах “дієслово + іменник-додаток”.

У ФО *thick and fast, fast and furious, eat and run, cut and run* сполучник *and* об’єднує два прикметника або дієслова задля позначення інтенсивності дії. Конструкції з наближеною до англійських ФО структурою трапляються в українській семантичній групі, однак мають іменник-обставину: бистрий на ногу, легкий на ноги. В обох семантичних групах спостерігається широко розгалужена система варіантності ФО, наприклад: брати / взяти ноги на плечі (в руки, за пояс); як (мов, ніби і т.ін.) в’юн [посолений (в ополонці, на сковороді)]; землі (дороги) не доторкатися (доторкуватися, діал. дотикати); кресати підковами (підківками, чобітьми і т.ін.); як (мов, ніби і т.ін.) собака (пес, звір), спущений (спущена) з прив’язі (ланцюга, пригону); *go /run/ work like the clappers; by inches (inch by inch); cut out (run away); like greased lightning (like a blue streak, like the wind, like blazes)* тощо. Щоправда, ФО англійської семантичної групи мають менше варіантних форм.

До окремих структурних схем належать ФО, що не входять до загального складу ФО, описаних вище. Це фразеологізми наступного типу:

1. Скільки [є (що є)] духу (прислівник + (дієслово) + іменник-додаток);
2. У три багоди (прийменник + числівник + іменник). Структурні схеми, до граматичної будови яких входить числівник, рідковживані в синонімізованій семантичній групі (5 ФО в українській, відсутні в англійській групах);
3. Тільки й бачили, де не візьмись, де не вревся (до складу цих ФО входять дієслова у минулому часі та наказовому способі);
4. *Hand over fist, hell-bent for leather* (іменник + прийменник + іменник);
5. *Step lively* (дієслово + прислівник-обставина).

Таким чином, ФО зіставлених семантичних груп являються різноструктурними неповними фразеологічними еквівалентами, оскільки мають розбіжності у структурно-граматичному складі: велика кількість сполучників порівняння, численна видова опозиція дієслів в українських ФО, з однієї сторони, та широке вживання післяіменників в англійських ФО, з іншої сторони.

В основі денотативної образності ФО зіставлених мов лежить порівняння: як (мов, ніби і т.ін.) на крилах; як (мов, ніби і т.ін.) буря понесла; як вітер; як (мов, ніби і т.ін.) в’юн [посолений (в ополонці, на сковороді)]; як (мов, ніби і т.ін.) язиком злизало; як лопатою класти; летіти / полетіти вітром (як вітер); *like a bat out of hell; like a chicken with it's head cut off; like greased lightning; like hell; like crazy* тощо.

Денотативні образи в даних ФО побудовані на порівнянні з частинами тіла птахів, явищами природи, тваринами. Слід зазначити, що ФО *slower than molasses (in January)* побудовано на порівнянні з в’зкою речовиною – меласою (чорна патока).

Часто ФО української семантичної групи побудовані на явищах гіперболізації: “Діду Кузьма, наге зведення і не баріться... – Апор три хрести, – схопив дід палку і почвалав до сільради” [3, с.14]; “Трохимович, схопивши шинельку на оберемок, удирав [втікав] від його, аж курава з-під ніг зривалася” [3, с.406] тощо.

ФО at a rate of knots має у своєму складі термін морської справи knot – вузол (міра довжини). Пересуватися зі швидкістю вузлів означає пересуватися дуже швидко: “Bradley didn’t manage to catch the ball, it went over his left shoulder at a rate of knots” [4, p.281].

ФО drag one’s ass, haul ass мають у своїй основі вульгарну назву задньої частини тіла: “This car hauls ass!” – “Yeah, well this is the part of the highway where you shouldn’t haul ass because there are lots of cops around” [4, p.8].

ФО зіставлених семантичних груп мають розмовний характер, як показує контекстуальне оточення, в якому вживається та чи інша ФО, наприклад:

“Одскочила [Катря] од вікна, як од огню. Дитячого виразу в очах – як не було: з очей визирнув звір – хитрий сполоханий” [3, с.63]; “Хвостом війнула [Зіна] і – з двору! Мовляв, у цеху їх [дівчат] знайду” [3, с.128]; “Прошу отця професора! – благов ученик [учень], крутячись на місці, а далі дав нудка й сховався під лавку” [3, с.222]; “We found ourselves in rush hour traffic, moving by inches” [5, p.95]; “The car doesn’t look like much, but it goes like a bomb” [4, p.34]; “We were driving hell for leather across Texas, trying to make it home for Parlene’s wedding” [4, p.167] тощо.

До діалектного мовлення належить ФО в очу.

ФО як (мов, ніби і т.ін.) чорт від ладану вживається з відтінком згрубілості: “Клим бечкет носом знав. А діло? Як чорт від ладану тікає” [3, с.954]

Вульгарно-просторічними являються англійські ФО drag one’s ass, haul ass: “Hurty up, stop dragging your ass” [5, p.174].

ФО книжного походження в даній семантичній групі на позначення швидкості руху відсутні.

Вживаючись у контексті, фразеологізми семантичної групи на позначення швидкості руху виражають наступні емоційні значення:

1. Втіхи, радості: “Не чуючи сходів під ногами, він, наче на крилах, спустився на тротуар” [3, с.397]; “Тікає [фашист] – конем не догнати” [3, ст.240]; “Яка то була втіха вибратись на самісіньку маківку пагорба.., всістись на свого самоката і – гайда.. на весь дух донизу!” [3, с.275]; “[Ярош:] “Чудово, Любо! Чудово! [Шумейко:] Дивись, Андрію Васильовичу. Як мука пішла” [3, с.449]; “Зайду іноді в ресторан – кельнери підбігають...А я так поведу тільки рукою: “Шампанерії пляшку, та холодної! Живо!” Мчить, аж спотикається, а я сиджу за столом” [3, с.852]; “If I won the lottery you wouldn’t see me for dust – I’d go off on a round-the-world cruise” [4, p.91]; “This is an excellent tool that will go through wood like a knife through butter” [4, p.189] тощо;

2. Захват, захоплення: “[Коваль:] Молода вже у фаті, а молодий баняки носить. Іди, Семене, бо дружки в хату не пустять. [Хима Стройонівна:] Ото ж бо. (Семен вийшов). Як на крилах понесло. Сказано, любов” [3, с.673]; “The car will burn up the road” [5, p.90]; “This car hauls ass!” – “Yeah, well this is the part of the highway where you shouldn’t haul ass because there are lots of cops around” [4, p.8]; “The car doesn’t look like much, but it goes like a bomb” [4, p.34]. Дані свідчать, що ФО на позначення емоційних процесів захвату та захоплення трапляються значно менше в українській семантичній групі;

3. Неспokoю, тривоги: “Be careful, they go like the clappers along this bit of road” [4, p.62]; “Come on now, it’s getting late” [5, p.129]; “Here comes the teacher – let’s light out” [5, p.384]. Всього нараховано три приклади з уживанням ФО, контекстуальне оточення яких несе дані емоційні почуття. В українській семантичній групі подібних ФО не виявлено;

4. Подиву, здивування: “Як тільки Оксана зникла з очей, Микола сів на свій пенюк і задумався. “Звідки вона взялась? Мов із землі виросла” [3, с.102]; “Коли се де не візьмись п’яниця Грицько” [3, с.128]; “А так років, може, через десяток як з неба впала серед Пісок

вістка, що генерал умер, а генеральша їде з синами на село жити” [3, с.148]; “От дурна псина. Очі заплющила, голову вбік... і без пам’яті мчить наосліп” [3, с.605]; “What are you doing up at this time of the night? Surely you’re not thinking of doing a moonlight?” [4, p.235];

5. Презирство, зневагу: “Не встигли підійти, як хлопці показали хвіст” [3, с.665]; “Ходить [Ватя] неначе та черепаха” [3, с.946]; “Our dog is no watchdog; he runs away from strangers” [5, p.549]; “As soon as my mom got pregnant with me, my Dad did a runner” [4, p.292];

6. Гніву, логі: “Ну що тобі таке? Чого ти прилетіла, язик висолопивши? Що там таке сталося, що за тобою мов собаки гнали? – накинулася пані на Галину з докорами” [3, с.105]. Подібних емоційних процесів на базі ФО англійської семантичної групи не виявлено.

7. Жаху, переляку: “Як почув Василько про панського пса, то так тікав, аж п’яти губив” [3, с.201]. У даному прикладі контекстуальне оточення ФО і власне ФО мають іронічний характер. З жартівливим значенням уживається ФО давати / даги газу: “Хлопчина миттю дав газу” [3, с.205]; аж курява з-під ніг зривається: “Трохимович, схопивши шинельку на оберемок, удирав [втікав] від його, аж курява з-під ніг зривалася” [3, с.406]. В англійській семантичній групі ФО з подібним емоційним значенням трапляється значно менше: “Finding themselves surrounded by large men with kitchen knives, the health inspectors beat a hasty retreat” [4, p.284]; “Perdita jumped out of her skin as sth moved in the shadows, than she saw that it was Raymond’s pet alsation” [4, p.312].

Висновки.

Зіставлення ФО англійської та української семантичних груп на позначення швидкості руху показало, що досліджувані фразеологізми не можуть бути фразеологічними колруентами через різну структурно-граматичну будову (наявність порівняльних сполучників, видова опозиція дієслів в українських ФО та вживання післяйменників в англійських), денотативні образи, що лежать в основі зіставлених ФО, та різне емоційно-експресивне забарвлення. Однак ФО даних семантичних груп являються фразеологічними еквівалентами у стилістично-функціональному плані: всі вони належать до розмовного стилю, окрім вульгарно-просторічних ФО drag one’s ass, haul ass та діалектної ФО в очу. Водночас слід зазначити, що ФО англійської групи мають знижений ступінь емоційно-експресивної забарвленості в зіставленні з українськими відповідниками.

Список літератури

1. Общая психология: Курс лекций. – М.: Владос, 1995. – С. 231-235.
2. Прадід Ю.Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень). – Сімферополь, 1997. – 252 с.
3. Фразеологічний словник української мови. – К.: Наукова думка, 1993. – Т. 1,2.
4. Longman Idioms Dictionary. – Harlow: Addison Wesley Longman LTD, 2000. – 3rd impression. – 398 p.
5. Christine Ammer. The American Heritage Dictionary of Idioms. – Boston, N.Y. Houghton Mifflin Company, 1997. – 720 p.

Поступила до редакції 06.03.2006 р.